

'DEĞERLER MANZUMESİ GÜRÜL GÜRÜL ÇÖKÜYOR' ÇELİK GÜLERSOY

Röportaj: Beşir AYVAZOĞLU*

1930 yılında Jandarma subayı olan babasının görevli olarak bulunduğu Hakkâri'de doğdu. İlk ve orta eğitimini İstanbul'da tamamladı. Beyoğlu Erkek Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Üniversite öğrenciliği sırasında çalışmaya başladığı Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda (TTOK) önce hukuk müşaviri ardından da genel müdür oldu. TTOK'nun kültür ve turizm alanındaki çalışmalarını geliştirdi. Bu çalışmaları nedeniyle kendisine 1978 yılında İtalya Cumhurbaşkanı tarafından Cavaliere, 1979 yılında Fransa Cumhurbaşkanı tarafından Ordre National du Merite nişanları, 1980'de de Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından şeref plaketi verildi. 1986'da Karadeniz Teknik ve Boğaziçi Üniversiteleri tarafından fahri doktora unvanına layık görüldü. İstanbul'da TTOK'nun imkânlarıyla Çamlıca Tepesi, Kariye Camii çevresi, Sultanahmet'teki Soğukçeşme Sokağı'nı yeniden düzenledi. Yıldız Parkı'ndaki Malta Köşkü, Çubukludaki Hıdiv Kasrı, Sultanahmet'teki Yeşil Konak, Emirgan Korusundaki Sarı ve Beyaz Köşkler gibi tarihi yapıları restore ettirerek bunlara yeni fonksiyonlar kazandıran Çelik Gülersoy, 6 Temmuz 2003 tarihinde vefat etti.

Bozulan Şehir Değil, Bir Değerler Manzumesi Gürül Gürül Çöküyor!

Çelik Bey, son yıllarda bütün dünyada ve Türkiye'de en çok konuşulan meselelerden biri de çevre meselesi. Buzullar arasına sıkışan balinalardan tutun, Dalyan'daki kaplumbağalara kadar, bir zamanlar insanların hemen hiç umursamadıkları konular bugün en çok ilgilenilen konular haline geldi. Hatta ozon tabakasının delindiği keşfedilince mesele birden kozmik bir boyut kazandı. Biz, sizin bu konulara bakış açınızı öğrenmek istiyoruz. Ne düşünüyorsunuz?

Efendim, ben bir çevreciyim, ama önce bu çevre tabirine itiraz ediyorum. Alışmadım bir türlü. Ben meseleyi 1950'li yıllarda incelemeye başladım. O zaman hukuk öğrencisiydim, fakülte yıllarının sonlarına doğru, hukukun özel konularının yanı sıra bu tip meselelerle de ilgilendim. Ama o tarihlerdeki terminolojiye de sadık kaldım. Çünkü terminoloji kavramların bir ifadesidir. Önemlidir, çünkü her kelimenin altında

aysberg gibi bir anlam yatar. Terminoloji, düşünce sisteminin mekanizmasıdır. Onu iyi kullanamazsak, düşüncelerimizi rayına oturtamayız. 1950'li yıllardaki terimler bana daha doğru geliyor. Çevre deyince, insanın etrafındaki meselelerin hepsini aynı torbaya dolduran, kavramları bulanıklaştıran bir genelleştirme cereyan ediyor. Çevrenin içindeki meselelerin ayrı ayrı kendi adları var. Ben onları kullanmayı daha yerinde buluyorum. Şimdi bunlardan birincisi tabiatın korunması yahut bozulması meselesi... Bunun yabancı dillerdeki adı da öyle: Protection de nature Fransızcada, Almancada Naturschutz... Tabiatı mümkün olduğu kadar kendi saflığı içinde korumak doktrinine bu isim verilir. Ondan sonra bir kültür meselesi var. Kültür, sanat ve mimarlık kavramlarını içine alan tarihî malzemenin korunması... Bunun da 70'li yıllara gelinceye kadar bir adı var. Almancası Denkmalschutz, daha geniş kavramı Landschaftsschutz, manzaraların korunması, tek tek yapıların değil de, bir peyzajın korunması anlamına gelir. Burada bahis konusu olan, insanların yaptığı, sanat eseri niteliğindeki yapıların korunmasıdır. Buna 70'li yıllardan itibaren bir de fiziki şartların incelenmesi meselesi eklendi. İtiraf edelim, bu daha önce yoktu. Çünkü tarihi çerçeve, insanın sınaî eserleriyle bu kadar bozulmamıştı. Bozulmanın hızlanması, hızlanmadan da öte nükleer enerjinin ve benzeri etkenlerin devreye girmesiyle kavramda belirli bir genişleme bahis konusu oldu. Fakat bence buna da ayrı bir isim verilebilir. Evrenin korunması denebilir, daha fiziksel bir isim bulunabilir.

Yetki Tedahülü

Yaptığınız açıklamalardan, "çevre" kavramının sınırlarının çok genişletilmesinin bir kavram karışıklığına yol açtığı anlaşılıyor. Bu karışıklık sizce çevre korumacılığında ne gibi olumsuz tesirlerde bulunuyor?

Bu kavram kargaşası sonucunda yetki tedahülüne varıyor iş. Bunların hepsi aynı mesleklere taalluk etmiyor ki. Biri fizikçinin işi, biri uzay bilimcilerinin, biri tarihçilerin, sanat tarihçilerinin, öteki arkeologların, tabiat bilimcilerinin, hukukçuların işi. Çevre dediniz mi anılan bilimlerin şubelerini ve meslekleri birbirine karıştıran bir genellemeye gitmiş olursunuz.

* Bu röportaj daha önce, Beşir Ayvazoğlu, Gel Söyleşelim, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 99-113'te yayımlanmıştır. Röportaj'ın dergimizde yeniden yayımlanmasına müsaade eden Sayın Ayvazoğlu'na gösterdiği nezaketten dolayı teşekkür ederiz.

Bugün çevre kavramı içinde ele alınan meseleler arasındaki bu farklılığın yanı sıra bir beraberlikten de söz edilemez mi? Aynı sebepler, değişik alanlarda olumsuz sonuçlar doğuruyor mu?

Tabii, hepsinin sebebi, son iki yüz yılda insanın tekniği geliştirmesi. Tıpkı faydalı bir ilaç alındığında, bunun yan etkilerinin de bulunması gibi, teknolojinin de yan etkileri vardır. Bu, çeşitli bilim şubelerini ilgilendiren çok yönlü bir olaydır. O kadar geniş ki, sadece az önce saydıklarımız değil, çevrenin içine insanın ailesi bile girer. Bu itibarla bir kavram birliğine varmak gerekiyor.

İnsanın Bencilliği

Son zamanlarda Batı'da bazı bilim ve fikir adamları meseleyi bir "ekoloji" meselesi olarak ele alıyor ve genel olarak "çevre" meselesini, Batı medeniyetinin yanlış tabiat ve kâinat yorumuna bağlıyorlar. Bu konuda son günlerde ilgi çekici bir kitap da çıktı. Fritjof Capra'nın Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası. Türkçeye de çevrildi. Özetle mesele şu: Batı'nın zihniyetine göre, tabiat sadece sömürülecek bir varlık alanıdır. Tabiatın bu derece insafsızca tahrip edilmesi bu anlayışa bağlıdır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Biraz evvel bir konuda mutabakata vardık. Dedik ki, çeşitli disiplinleri ve ilimleri ilgilendiren kavramın başlangıcı, etkinlik kazanması, insanın gündemine ciddi şekilde gelmesi son iki yüzyılın meselesidir. Bunu biraz daraltıp 150 sene diyebiliriz. Teknoloji gelişti, büyüdü ve etrafı tehdit eder boyutlara ulaştı. Ben bunun altında, insanın yaradılışından bu yana gelen bir temeli görüyorum. Daha psikolojik, daha felsefi. Tekniğe yön veren de o: İnsanın bencilliği. Menfaatleri uğruna hem tabiatı hem cemiyeti tahrip etmesi. Hatta Tanrı'ya başkaldırması da, insanın doğuşuyla getirdiği, fakat bütün manevi disiplinlerin sınırlamaya çalıştığı, ama tam başaramadığı bencilliğin bir sonucudur. Bu insan bencil... Kendi menfaatini uzun vadeli düşünse yapmayacak. Ama çok kısa vadeli düşündüğü için dünya yaratılalı beri ısrarla bencillik ediyor. Nasıl Fenikeliler teknelerini yapmak, balık avlamak, başka ülkeleri fethederek ürünlerini toplamak için Lübnan ormanlarını kesmişlerse, bütün o toprakları mangal külüne çevirmişlerse, bugünkü insanlar da aynı şekilde tabiatı tahrip ediyor. Aynı öz değişik şekilde devam ediyor.

Meseleyi sadece soyut insan meselesi olarak mı görüyorsunuz, yoksa kültürler göre insanın muhtevası, bakış açısı değişiyor mu? Bütün kültürlerde insanın bu derece bencil olduğu söylenebilir mi? Mesela bir Çinli ile bir Fransız arasında fark yok mu?

Bir fark var, şöyle esaslı bir fark var: Çevreye etrafa davranış bakımından. Ben bildiğiniz gibi İbn-i Haldun'un bir talebesiyim. Olaya onun gözlüğüyle bakınca yerleşik toplumlarla göçebe toplumlar arasında bariz bir fark görüyorum. Bir yere

mütemekkin olan insan üretimle meşgul oluyor, onun cemiyetinde sanatlar, hünerler doğuyor, bir çarşı teşekkül ediyor. O çarşı da peşinde üretimi, çalışmayı, barışı sürüklüyor. Bunların ortak genel karakteri bu. Çin'de de bu var, Avrupa toplumlarında da bu var. Devamlı fetih olgusunun yaşanmadığı, herkesin işine gücüne baktığı bir cemiyet tipi bahis konusu. Ekonomisini fetih üstüne kurmuş, sosyal hayatını da ona göre tanzim etmiş, hatta devlet sistemlerine de ona göre biçim vermiş toplumlarda çevreye ve öbür toplumlara karşı davranışta farklılık var. Bu açık. Fakat felsefede daha derinine indiğiniz zaman, insan özünün yine aynı kaldığı, fakat bencilliğini değişik formlarda gösterdiği görülüyor. İşi böyle felsefe ve sosyal psikoloji bazında alınca, farklılıklar azalıyor. Yerleşik toplumlar, evet, tabiatı daha az tahrip etmiş, çünkü çalışmış kendisine mahsus hünerler geliştirmiş, fakat ona mukabil kendi insanını sömürmüş. Zalim ve gaddar bir feodal düzen ilk ve orta çağlarda Avrupa'da dörtlü hükümferma... Ona mukabil göçebe toplumlarında daha insancıl, kendi insanına karşı daha dost, daha sevecen bir ortam ve onun bütün müesseselerini buluyorsunuz. En başta vakıf gibi... Batı toplumlarında hiç olmayan bir hayır hasenat kurumu var. Demek ki, biri ağaç keserken, öteki toplumların ürettiğine el koyarken ne kadar bencilse, öbür toplum onu yapmayıp, tabiatı bir nebze koruyup, fakat kendi insanını sömürmekte de aynı derecede bencil.

Teknoloji

Sadece kendi toplumunu mu? Yerleşik toplumlar dendiğinde aklımıza ilk anda Batı toplumları geliyor.

Çin'i de ilave edelim. Çevre problemlerini yaratan bütün unsurların kaynağı Batı, çünkü teknolojinin vatanı Batı. Teknolojiyle kapitalist ahlak ve emperyalizm arasındaki ilişkiyi göz ardı etmemek gerekmez mi? Endüstrisini devam ettirebilmek için üçüncü dünya ülkelerinin kaynaklarına çeşitli yollarla el koyan Batı, başka toplumların zenginliklerini göçebe toplumlardan daha fazla sömürmemiş midir? Dolayısıyla çevre problemlerinin büyük sorumlusunu Batı olarak göstermek doğru değil midir?

Ben işi kronolojik olarak ele almıştım. Film bir yerde koptu. Oraya gelmek istiyorum. İlk ve ortaçağ insanının farklılıklarını anlatıyordum. Göçebe toplumlar da bu formları gösteriyor, yerleşik toplumlar da öbür formları gösteriyor. Şimdi bu ikisinin ilişkilerinde! 1800'lü yılların başına geldiğimizde yeni bir olay karşısındayız. Bu mütemekkin toplumlar, çarşı ekonomisinin içinde endüstriyi doğurdular. Olay budur. Niye Doğu doğuramadı. Çünkü esas meşgalesi, bu çarşı içerisinde sanatlar ve hünerler değildi. Endüstrinin bence Batı'da çıkmasının sebebi budur. O çıktıktan ve 100-150 yıl içinde iyice gelişip azmanlaştıktan sonra, şimdi hem kendi insanının hem de gelişmiş toplumların hem de ekolojik anlamda çevrenin tahribi sonucunu doğurmuş oldu. Bu benim kendime has bir

tezimdir. Başlangıcından beri insanın özünde bir damar halinde sürüp gitmiş olan bencillik psikolojisinin etkisini görmek istiyorum. Mal aynı, fakat değişik kaplara dökülüyor, değil mi? Mal demek caizse tabii.

Şimdi isterseniz sizin alanınıza gelelim. Özellikle tarihi çevre konularıyla...

Tarihî ve tabii çevre...

Ama tabiatı da tarihî çevreyle birlikte düşünüyorsunuz.

Yoo, düşünmüyorum, ayırıyorum. Yeni Türkçeyle bir tabir var ya, kırsal alanlar diye. Bu, tarihten ve sanattan kopuk bir çevre. Şehrin dışına çıktığınız zaman, o bakir tabiatı konuşuyoruz. Şu çevre koruma doktrini, işte o tabiatı korumanın daha bir gelişmiş zamanlaşmış hali. Değişik disiplinlerden en çok hangisine taalluk ediyor dersiniz, tabiatı korumanın zamanlaşmış şeklidir o. 40'lı 50'li yıllarda daha önce bahis konusu olmayan ekolojik dengesizlik devreye girdi. Bu tarih ve sanatla ilişkili değil, tabiatın tahribiyle alakalıydı. Onun uzantısıydı. Yalnız biraz önceki gözlemimize bir şey ekleyelim. Teknolojinin gelişmesinin bütün gezegenin tahribine yol açan sonuçlar doğurduğundan söz etmiştiniz. Norveçli yazar İbsen'in eserine dikkatinizi çekerim: Bir Halk Düşmanı. Bu işte olayı ilk görenlerin, işin nereye varacağını fark edenlerin reaksiyonudur. Batı'nın içinde dürüst, nefsinin kontrol altına alabilmiş, bencilliğine bir zincir, bir disiplin vurabilmiş kişilerin gördüğü olaydır. Fakat çok azınlıkta kaldılar. Büyük çoğunluk iki şeyi tercih etti endüstri başladığında. Biri maddi çıkarı. Yani kendisine para imkânı getiren gelişme. Batı'da bizdeki gibi bir aile çevresiyle sınırlı anonim şirketler yok. Kapitalizm, gerçek kapitalizm. Bizdeki gibi komprador kalıplarında değil, halka yayılmış kapitalizm. Sanayi herkesi hisse senetleriyle refahtan pay sahibi yaptı. İç barış kuruldu ve komünizm gelişemedi. İngiltere'de yüzde bir oy aldılar her zaman. Neden? Çünkü komünizmin mesele yaptıklarını çoğu zaman kapitalizm verdi. Şimdi halk bu çıkarımı tercih etti. Burada bir kısıtlama getirilmesi, bazı tehditlere gidilmesi kendisinin gelirine tesir edecek. İki konforunu tercih etti. Yaya yürümek yerine taşıtı tercih etti. Pencerede soğutmak yerine, yemeğin buzdolabında üç gün saklanmasını-bakteriler filan oluşmuş umurunda değil-tercih etti. Bu tercihinin temelinde bencillik yatıyor. Hâlbuki çevre meselesi, bizden sonraki nesillerin hayatıyla yakında ilgili. Böylece kendi rahatımız, çıkarımız, konforumuz için gelecek nesillerin hayatını tehlikeye atıyoruz.

Bırakın gelecek nesilleri, söz konusu olan şimdi bugünkü nesildir. Tehlike o kadar yakında.

Şimdi, çevrenin korunması, gelecek nesillerin değil, halen yaşayan nesillerin de hayatını yakından ilgilendiriyor. Bu bakımdan koruma tedbirlerinin aciliyeti var. Bu konuda mutabık olduğumuz anlaşılıyor. Peki, tarihî çevreyi niçin ve nasıl korumak gerekiyor?

Tarihî çevreler insanları daha az ilgilendiriyor. Çok daha az kişinin derdi bu. Çoğunluğu, yedikleri, içtikleri ve soludukları hava daha çok ilgilendiriyor. Hâlbuki bir entelektüel için, aynı derecede bir ihtiyaç konusu da kişiliğidir, hüviyetidir, karakteridir. Bunların korunması insanın maddi hayatının idamesi kadar önemlidir bir aydın için. Kim ki, cemiyetin maddi sağlığı kadar manevi sağlığı da önemlidir, der tarihin ve sanatın korunması ancak onun meselesidir. Onun için tarihî çevre doktrininin taraftarı azdır. O yüzden ozon tabakası delinince bütün dünya kulak veriyor. Şehirlere yığılmalar, taşıtların çoğalması, nüfusun artması gibi meseleler, çünkü sükûnetli, sakin karakterli, şehirleri yok ediyor. Çünkü sıcak, dost çevremiz ortadan kalkıyor. Bu da aynı şekilde sizin ruhunuzda çöl rüzgârları estirecek. Vahşi, standart, hepsi birbirine benzeyen, sadece maddi çıkarlara dönük insanlar ortaya çıkacak. Ve bunlar ozon rüzgârları kadar tehlikeli olacak dediğinizde bunu anlamıyorlar.

Kültürde İstikrar

Bu noktada şunu söyleyebilir miyiz? Tabii çevrenin tahribine yol açan saikler, büyük ölçüde tarihî çevreyi de yok ediyor.

Tabii, kesinlikle. Çevreyi bozan, eski çerçeveleri şangır şungur kıran da teknoloji. Yollar taşıtlara dar gelmeye başladı. Nüfus arttı. Büyük üretim merkezleri, fabrikalar kurulunca, bunlar için büyük binalar ve çok sayıda insan gerekiyor. Eskiden çarşıda çekiçle, benzeri aletlerle icra edilen faaliyetler toplu üretimde büyük çatılar altında toplanmaya başladı. Bu yığılma, eski dost, sevimli, insancıl çevreleri ezdi, mecburen ezdi. Bunlar büyük caddeyi getirdi. Metro gibi, tramvay gibi, tren gibi araçları getirdi. Bunlar eski dokuyu ezdiler. Batı'nın yüzyıl önce yaşadığı şeyleri şimdi bizim şehirlerimiz yaşıyor. Batı'nın yüzyıl önce yaşadıkları, bizim yaşadıklarımız kadar trajik miydi dersiniz?

Öz aynı ama biraz değişik cereyan etmiştir. Londra da Paris de dokuz milyonluk şehirler değildi. Fakat Batı'nın kültüründeki istikrar müspet rol oynadı. 1880'li, 90'lı yıllarda, tam sanayi azmaya başladığı yıllarda, entelektüel çevreler tehlikeyi gördüler ve tedbir aldılar. Türkiye'de 20-30 yıldır yazıp söylediğim, bir türlü anlatamadığım gerçek budur. Batı derhal hukuki ve mali tedbirler aldı. Mali tedbir, eski yapı mevcudunun idamesi için halka katkı sağlandı. Kamulaştırmalara gidildi. Kişilerin kurtaramadıkları binaları toplumun ve devletin kurtarması için formüller bulundu. Venedik'te birçok eski binayı bugün sergi ve konferans salonu olarak görürsünüz. İşte bunlar o politikanın sonucudur. İkincisi ise hukuki tedbirler. Bunların başında tescil müessesesi geliyor. Evvela hangi binanın korunması gerektiği tespit ediliyor. Bu, hukuki zorunluluk haline getiriliyor ve buna uyuluyor. Bu tespitler yayınlanıyor ve aksine faaliyetler cezalandırılıyor. Böyle bir tarihî koruma doktrini oluştu. Ve şehirlerde fiziksel olarak sonuçlarını gösterdi. Bazı şehirlerin tümü koruma altına alındı.

Belçika'da Bruges var, İngiltere'de York var, İtalya'da Venedik var. Genelde uygulama, şehrin ilk çekirdeği ya da kenardaki tarihî bir mahallenin korunması şeklinde yapıldı.

Hausmann

Peki, efendim, 1860'taki Hausmann olayına ne diyorsunuz? Bakın, genellikle mimarlarımızın düştüğü hata da bu. Gerçekten en ekstrem mimari olayı, 1860'larda Paris'in Hausmann'ın eliyle yıkılıp yeniden yapılmasıdır. Mimarlarımız bugünkü tahribata örnek olarak bunu gösterirler. Derler ki: "Orada da oldu." Bu iki olay birbirine benzemiyor. Bir kere 1860 mimarisi bir sanat hadisesidir. İki sebepten. Üslupta romantiktir. Binalara verilen formlar bir sanat eseri mahiyetindedir. İkincisi, kullandıkları malzeme kesme taş ve dökme demir gibi soylu malzemelerdir. Bugün o binaların bile korunması hukuki bir mecburiyettir. Ayrıca Hausmann bile Paris'te üç bölgeyi olduğu gibi korumuştur. Quartier Latin, Montmartre ve Paris adası, yani Seine adası...

Yanlış hatırlamıyorsam, Le Corbusier de Paris'te geniş çaplı bir yıkım düşünmüştü.

Düşündü ama karşısına o duvar çıktı. Sadece Corbusier değil, Cumhurbaşkanı Pompidu bir laf etti 1960'lı yıllarda. "Paris'in otomobile ayak uydurması lazım" dedi. Kültürlü çevrciler dediler ki, "Hayır, otomobilin Paris'e ayak uydurması lazım!"

Biz de şehirler otomobile ayak uydurdu.

Tabii, şimdi oraya geleceğim. Bak bu nasıl başarılı oldu. Birincisi kültür kültür şuuru vardı. İkincisi kültürün devamlılığı vardı. Batı kültürü karakteristik çizgisini sürdürüyor. Grek ve Roma medeniyetlerinin üstüne Hıristiyanlığın da eklendiği değer yargılarından oluşmuş manevi bir yapı var ve değişmedi. Bugün hala devam ediyor. Bizim de dâhil olduğumuz Doğu'da, çok iyi bildiğiniz gibi değerler tahrip edildi. Onun yerine Batı'nın erdemleri de gelmedi. Bütün Doğu toplumları bir kapıdan diğerine giderken ortada kalmış oyun çocuğu gibidir. Bütün ahlaki temelini kaybetmiş, neye inanacağını, neyi güzel bulacağını bilemez halde. Eski, onun gözünde köhnedir, demodedir. Teknik de dâhil yeni olan her şey güzeldir. Böyle bir değişime inanmış insan, elbette şehrini de kurtaramazdı. Şimdi sadece İstanbul'da ya da büyük şehirlerde binaların korunması meselesi karşısında değiliz. Anadolu'da ev hanımı Selçuk sahanını veriyor, yerine naylon sepet alıyor. Bir asistan bayan arkadaş var, evlere kolay girip çıkabiliyor. Anadolu'da pek çok kasabada görüşmek için içeri girdiğinizde, hanımların geleneksel biçimde döşenmiş odalarının kapılarını görünmesin diye çekip Kapalıçarşı mobilyasıyla, plastik eşyalarla döşenmiş odaya buyur ettiklerini söylüyor. Dehşet bir şey, yıkılan şehir değil; bir değerler manzumesi gü-rül gü-rül çöküyor.

Devamlılık Şuuru

Kültürde devamlılık şuurunu kaybetmişiz. Devamlılık sizce niçin bu kadar önemli?

Ruh sağlığı için. İnsanın bir şeye bakarken bir dalda durması lazım. Etrafa bakarken daldan dala değiştiniz mi ne olur? Doğu sentez yapamadı. Batı o sentezi başarmış, kültürle teknolojiyi birleştirmiştir. Doğu kültürünü kaybettiği için elinde tekniği birleştirecek hamuru kalmadı.

Bu modernleşmeyi, çağdaşlaşmayı Batılılaşma olarak algılamamızın bir sonucu olarak değerlendirilebilir mi sizce?

Evet, Batı'yı Batı yapan erdemleri değil, yüzeysel yanını, kolay yanını aldık. Bir İngiliz amirali var, Adolphus Slade. II. Mahmut döneminde donanmanın ıslahı için getirilmiş. Hatıratını yazmış, bizim İstanbul Kütüphanesi'nde orijinali de var, Türkçesi de. Nasılsa 1930'lu yıllarda tercüme edilmiş. Slade enteresan bir olay anlatıyor. Haliç'teki kalyonunda bir gece bir davet düzenlemiş. Padişah başta olmak üzere Osmanlı devlet ricalini çağırılmış. Padişah kendisi gitmemiş ama sadrazam ve reisülküttap dâhil, herkesi yollamış bizimkiler gelmişler, sırtlarında kürkleri-henüz kıyafet değişikliği yapılmamış ve başlarında kavukları... Öbürleriyle arka güvertede oturmuşlar. Yabancılar, elçilik mensupları madamlarıyla gelmiş. Kadınların tuvaletlerinin üstleri, bizimkilerin de dehşetten gözleri açık. Hayatlarında ilk defa görüyorlar. İki ayrı dünyanın bir araya geldiği ilginç bir sahnedir bu. Daha önce hiçbir Osmanlı devlet adamının bir ecnebi kadımla yan yana oturduğunu zannetmiyorum.

Nefis bir film olabilir:

Evet, bizimkiler göz ucuyla madamlara bakıyorlar. Sonra müzik ve dans. Bizimkiler sadece seyrediyorlar, hayretler içinde... Hemen buraya Baron de Tott'un hatıralarından bir pasaj sıkıştırayım. Baron, bir Türk dostunu Fransız sefaretindeki bir baloya götürüyor. Türk "Sefir bunlardan hangisidir diye soruyor?" diye soruyor. Herkes dans etmektedir. Baron da gösteriyor "Şu dans eden kişi büyükelçidir" diye. Bizim ki hayretler içerisinde diyor ki: "Nasıl? Kendisi mi oynuyor? Niçin başkalarını oynatmıyor?" Görüyorsunuz, zihniyet ne kadar farklı. Şimdi o geceye, Slade'in kalyonuna dönelim. Aşağı iniliyor, ziyafet verilecek. Sofraya oturuluyor. Gümüş çatal kaşık düzeni var tabii. Bizimkiler ömürlerinde ilk defa çatal kullanacaklar. Hep beraber göz ucuyla yanlarındakilere, karşılarındakilere bakıyorlar ve takriben bu işi beceriyorlar. Amiral bunu göz ucuyla takip ediyor. Hâtıratında ne diyor biliyor musunuz? "Eyvah, bu Türkler sonunda Batı'yı taklit edecekler, Batılılaşacaklar. Fakat Batı'yı Batı yapan çalışma disiplini, şehir düzeni, nizamı gibi kavramlara değil, eğlence gibi, dans gibi işin yüzeysel kısımlarına rağbet edecekler ve o şekilde Batılılaşacaklar." Bu bir kehanettir, evet.

Böylece kendi kimliğimizden soyunduk, Batı'yı en yüzeysel taraflarıyla taklit etmeye çalıştığımız için, Batılılaşamadığımız gibi, Doğunun erdemlerini de kaybettik. Süreklilik yok

oldu. Şimdi siz kendi imkânlarınız ölçüsünde kaybettiğiniz bu sürekliliği yeniden tesise çalışıyorsunuz. Tarihî yapıların çevreleriyle birlikte kurtarılması şeklinde saygıya değer bir gayret içindediniz.

Sağolun!

Bina ve İnsan

Bu gayretiniz, kaybettiğimiz devamlılığı belirli ölçüde de olsa, yeniden yakalama çabası olarak değerlendirilebilir mi?

Tabii, çünkü hayatımda gördüm ki, bu standartlaşma insanların ruhlarını da katılaştırıyor. Birbirine eşit, hiçbir derinliği olmayan, hiçbir sevecenliği kalmamış bir insan tipi görüyorum. Su nasıl konulduğu kabın şeklini alırsa, insan da yaşadığı şehre göre bir ruh kazanıyor. Bu kesin bu beni ürküttü. Annemden dinlediğim dünkü Türkiye'nin bir insan malzemesi vardı. Birincisi çoktan gitmiş. Benim hayatımdakinin bile yarı yarıya eriyip gitmesi beni dehşete düşürdü. Anladım ki, insan ruhuyla yaşadığı bina arasında çok sıkı münasebet var. Bunun için elimden geldiğince, mümkün olduğu kadar eski çevreleri korumaya çalışıyorum. Yaptığım sadece bir görüntü kurtarması değil. Ruhları kabil olduğunca kurtarmak gereğini belirtmek istiyorum, sonuçlarını da görüyorum. Şimdi Soğukçeşme Sokağı, İstanbul'da apartman bulunmayan tek sokak. Süleymaniye'de de tarihi sokaklar var ama iki bina eski, dört bina yeni. Biz burada, olmadı, hepsini söktük, yeni baştan yaptık. Hiç sökmemeyi tabii tercih ederdik, ama enkaz haline gelmişti. Şimdi bakıyorum, akın akın insanlar geliyor ve Soğukçeşme Sokağı'na, yüzlerine bakıyorum, pembe çiçekler açıyor. Yabancılar geliyor, onlar için de büyük sürpriz. Çünkü havaalanından şehre gelinceye kadar, kaskatı beton kesilmiş, hem de en çirkininden beton kesilmiş bir dünyadan geçiyorlar. Soğukçeşme bu yüzden onlarda şok etkisi yapıyor. Orada geçirdikleri günler zarfında dünyanın değişik bölgelerinden gelen insanların sabah kahvaltısında üç beş masalık bir küçük salonda buluşunca birbirleriyle dost olduklarını görüyorum. Adres veriyorlar, sonra yazıyorlar. Yani bina sevgi üretiyor.

Amacım bu.

Bina ile insan arasındaki ilişkiyi yeniden tesis ediyorsunuz.

Olabildiğince. Ama bu bir örnektir ve örneklerin çoğalması en büyük dileğimdir.

Yani asıl kaygınız, çevrenin yanı sıra...

İnsan da...

İstanbul'da herhalde belirli yerlerde yapılan bu çalışmalar tarihî sürekliliği belirli ölçüde bile olsa sağlamak için yeterli değil.

Değil, hiç değil.

Peki, Türkiye çapında düşünüldüğü zaman ne yapılmak gerekir?

Bir şey yapılamıyor. Çok menfi unsurlar var. Yani bir nehirde birkaç kişi yukarı doğru kürek çekerken, nehir bütün hızıyla aşağı doğru akıyor.

Bürokrasi...

Yooo, evvela nüfus olayı var. Bir on olunca bütün ilişkiler değişiyor, değil mi? Bir metrekareye düşen insan sayısı meselesi bu. Nüfus sel gibi her şeyi eziyor. Çok katlı, alelacele yapılmış binalar başrole geçiyor. İkincisi kültür depremi artarak devam ediyor. Televizyon çok menfi bir rol oynuyor.

Ne gibi efendim?

Yerli, güzel, derinliği olan hiçbir şey vermiyor. İkiye ayırım yayınları. Büyük ölçüde Batı'nın en kötü ürünlerini odanın içine bozuk sebze gibi boşaltır gibi aktarıyor. Yerli yapımlar da maalesef çok kalitesiz. Televizyon her şeyi bozmakta şimdilerde başrodedir. Bu böyle olduğu sürece sanat ürünlerinin çoğalması imkânsız. Bir kitabı kaç kişi okuyor Türkiye'de? Ama öbürünü otuz milyon kişi seyrediyor. Demek ki nüfus bir, kültür sarsıntısının devamlılığı iki, politikacıların, imarcıların uzun vadeli, köklü tedbirler yerine, göz alıcı, fakat yüzeysel ve çabuk sonuç veren tedbirlere iltifat etmeleri, üç... Hiç kimse kendi döneminde bitmeyecek, haleflerine bırakacağı bir işe girişmeyi akıllıca bulmuyor.

Bıraksa bile gelen uygulamıyor zaten.

Uygulanamıyor. Kıymeti bilinmiyor. Adını bile anmıyor. Çeşitli faktörler var. Sonuç değişmiyor. Hiç kimse uzun vadeli imar politikalarına girmiyor. Boğaz'da trafik mi tıkanı, önüne bir beton yol atarım, altı ayda taşıtları harıl harıl geçiririm, herkesin duasını alırım zihniyeti...

Yalnız hızlı nüfus artışı ne kadar uzun vadeli olursa olsun bütün programları kısa sürede alt üst etmiyor mu?

Ama bununla da savaşmak gerekir.

Pek savaşılıyor olmalı.

Yüzeysel ve çok geçici tedbirler baş tacı ediliyor. İstanbul'da hiç değilse on senedir metronun lüzumu konuşuluyor. O zaman başlansaydı, şimdi bitmişti. Hayır, onun yerine Şişhane'de altı üstlü otoban yollar, Boğaziçi'nde kazıklı yollar... Boğaz yetmedi. Geçenlerde baktım, canım Eyüp Camii'nin kenarından zincir gibi, tırtıl gibi bir beton hat çekilmiş. Tarihî bir köşeye bu yapılmaz. Çünkü o da dolacaktır. O itibarla, demin de dediğim gibi, yetki makamları, uzun vadeli tedbirler yerine, seçimlerde hemen meyvesini verecek, kendini gösterecek kısa vadeli icraata itibar etmeleri, tarihî çevrenin korunmasında en büyük engellerden biridir.

Efendim, bizim sormadığımız, sizin eklemek istediğiniz bir husus var mı?

Yok, aşağı yukarı hepsini konuştuk.

Çok teşekkür ediyoruz.